

מראי מקומות, שיעור מאת הג"ר מרדכי קורנפלד שליט"א

יבמות ח: בענין הותרה ודחיה ביבום ובעשה דוחה לא תעשה

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- מתי אומרים "הואיל והותרה, הותרה", ומתי אומרים "חידוש הוא, ואין בו אלא חידוש"??
- האם מה שעשה דוחה לא תעשה הוא בגדר "הותרה" או בגדר "דחיה" ומה נפקא מינא בדבר זה??

1. גמ' יבמות ח:, וז"ל, "ורבנן האי ולקחה מאי עבדי ליה, מיבעי להו לכדרבי יוסי בר חנינא דאמר רבי יוסי בר חנינא ולקחה מלמד שמגרשה בגט ומחזירה, ויבמה על כרחה."

ותוס' שם ד"ה מלמד, וז"ל, "בפרק החולץ (לקמן דף לט.) אמרינן דאיצטריך דס"ד מצוה דרמא רחמנא עליה עבדה השתא תיקום עליה באיסור אשת אח, ותימה דמשמע דלביאה שניה לא צריך קרא להתיר ואמאי והא מצוה דרמא רחמנא עליה עבדה מביאה ראשונה דהא ביאה שניה לא דחיא חייבי לאוין כדאמר בפרק שני (לקמן כ: ושם), וי"ל דביאה שניה לא צריכא קרא דסברא הוא דלא אמר רחמנא יבא עליה לגרשה אחר ביאה ראשונה ומ"מ ביאה שניה לא דחיא חייבי לאוין דרשות היא וליכא עשה אלא בביאה ראשונה."

ותוס' ישנים שם, אות א', וז"ל, "דסד"א מצוה דרמא עליה עבד מהשתא תיקום עליה באיסור אשת אח. וא"ת אי ס"ד לומר כן ביאה שניה ביבמה ליתסר, דהא מצות יבמה בביאה ראשונה וא"כ ביאה שניה תיקום עליה באיסור אשת אח. וי"ל דהא לא מצי למימר, דכיון דאמר רחמנא לייבמה לא אמר לקחינה ולהוציאה מיד לאחר ביאה, אבל הכא מצינן למימר דכיון שגרשה לא יחזירנה עולמית. וא"ת והא בחייבי לאוין אמרינן לקמן גזרה ביאה ראשונה אטו ביאה שניה. וי"ל שאני התם דביאה ראשונה לא שריא רק על ידי דחיית הלאו, אבל הכא דביאה ראשונה היתה בהתר גמור א"כ לא צוה הכתוב ליקחנה ולהוציאה מיד לאחר ביאה." (מתוך הספר "תוס' ישנים על יבמות" בהוצאת מכון אופק, תשנ"ב, באדיבותם)

2. יד רמ"ה סנהדרין נג:, וז"ל,

ואי קפיד לך מאי טעמא נבי איסור אשת אח דחייבי עשה
ודחי אה ל"ם שיש בו כרת ואפי' בביאה שניה וקפיד דאפי' גירשה
מותר להחזירה ואלו נבי חייבי לא תעשה קאמרינן דלא חייבי עשה
ודחי אה לא תעשה אלא בביאה ראשונה לא תיקפי לך דשאי איסור
אשת אח דכי קא מידחי במקום יבום לאו משום דחייבי עשה ודחי
אה לא תעשה הוא דמידחי אלא משום דכיון דלא משכחם יבום אלא
נבי אשת אח ממילא שמעיה דלא אסר רחמנא אשת אח אלא שלא
במקום יבום כגון היכא דיש לו זרע אבל היכא דמא בלא זרעא לא
אסרה תורה ואמטול הכי שריא ואפי' בביאה שניה אבל נבי חייבי
לאוין ליכא למימר דלא אסר רחמנא חייבי לאוין כלל אלא שלא
במקום יבום דמסיכא תיחי לי הא ודחי כיון דמשכחם לה למטה יבום
דמיקיימא בעלמא בשאר נשים דשריין אימא לך דכד אסר רחמנא
חייבי לאוין אפילו במקום יבום אסרינהו הילכך דוקא ביאה ראשונה
דאפי' עשה ודחי אה ל"ם אלא ביאה שניה לא:

3. גמרא קידושין כא:, וז"ל, "איבעיא להו כהן מהו ביפת תואר, חידוש הוא לא שנא כהן ולא שנא ישראל או דילמא שאני כהנים הואיל וריבה בהן מצות יתרות, רב אמר מותר ושמואל אמר אסור, בביאה ראשונה דכ"ע לא פליגי דשרי דלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע כי פליגי בביאה שניה רב אמר מותר ושמואל אמר אסור, רב אמר מותר הואיל ואישתריא אישתרי ושמואל אמר אסור דהא הוא לה גיורת וגיורת לכהן לא חזיא, איכא דאמרי בביאה שניה כ"ע לא פליגי דאסירא דהויה לה גיורת כי פליגי בביאה ראשונה רב אמר מותר דהא לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע ושמואל אמר אסור כל היכא דקרינא ביה (דברים כא) והבאתה אל תוך ביתך קרינא ביה וראית בשביה כל היכא דלא קרינא ביה והבאתה אל תוך ביתך לא קרינא ביה וראית בשביה."

ורש"י שם ד"ה יפת תואר, וז"ל, "משמע מתוך שמתגרה בה יצרו מחמת יופיה התירה לו ובקושי אלא דמוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטה, בשר מסוכנת שחוטה, ואע"פ שהיא מאוסה כדכתיב ביחזקאל (ד) ולא בא בפי בשר פגול."

ורשב"א שם, וז"ל, "רב אמר מותר הואיל ואשתרי אשתרי. קשיא לי והא יבמה מן האירוסין דשריא לכה"ג דבר תורה בביאה ראשונה ואפ"ה בביאה שניי אסירא ולא אמרינן כיון דאשתרי אשתרי, וי"ל דהתם לא שרי לה ניהליי קרא בהדיא אלא דמדרש קא דרשיי משום דאתי עשה ודחי לא תעשה ובביאה ראשונה דאיכא עשה שריא שניה דליכא עשה אסירא אבל כאן דשריא לה בהדיא ולא חלק בין ביאה לביאה אמרינן הואיל ואשתרי אשתרי והא לא דמיא אלא לאשת אח דשריא בהדיא ולא אמרינן ביאה ראשונה שריא שניה אסירא, ואי"ת א"כ מ"ט דשמואל דאסור, י"ל דלא דמי לאשת אח דהתם מצוה רמיא עליה וליכא למימר דביאה ראשונה רמיא עליה מצוה ובביאה שניי אהדריי לאיסוריה, אבל יפת תאר לאו מצוה היא שלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע ולא דמיא אלא למי שאחזו בולמוס שמאכילין אותו עד שיאורו עיניו ומשם ואילך באיסורי קאי וה"נ מביאה ראשונה ואילך דנתקררה הדעת אסור."

4. גמרא יבמות ז:, וז"ל, "אלא סד"א תיתי במה מצינו מאשת אח מה אשת אח מייבמה אף אחות אשה תתייבם, מי דמי התם חד איסורא הכא תרי איסורי, מהו דתימא הואיל ואישתרי אישתרי, ומנא תימרא דאמרינן הואיל ואישתרי אישתרי דתניא מצורע שחל שמיני שלו בערב הפסח וראה קרי בו ביום וטבל אמרו חכמים אף על פי שאין טבול יום אחר נכנס זה נכנס מוטב שיבא עשה שיש בו כרת וידחה עשה שאין בו כרת וכו', ואמר עולא מה טעם הואיל והותר לצרעתו הותר לקרויו."

5. גמרא זבחים לב:, וז"ל, "אמר רב יוסף קסבר עולא רובן זבים ונעשו טמאי מתים הואיל והותרו לטומאתן הותרו לזיבתן, אמר ליה אביי מי דמי טומאה אישתראי זיבה לא אישתראי אמר ליה דלמא הכי קאמר מר רובן טמאי מתים ונעשו זבים הואיל והותרו לטומאתן הותרו לזיבתן אמר ליה אין, ואכתי לא דמי מצורע היתירא הוא הואיל ואישתרי אישתרי טומאה דחוויה היא להא אידחאי להא לא אידחאי, אמר ליה רבא אדרבה איפכא מסתברא מצורע היתירא הוא להא אישתראי ולהא לא אישתראי טומאה דחוויה הוא מה לי חד דחויא מה לי שתי דחיות, מכלל דתרוייהו סבירא להו טומאה דחוויה היא בצבור."

בדינא דהואיל ואישתרי וכו'.

(א) בדין: דהואיל ואישתרי. מלינו שלשה אופנים. (א) הא דעולא. הואיל והותר לזרעתו הותר לקריו. וזוה נחלקו אב"י ורבא. זריפ כל הפסולין. דאב"י סובר. דזה אינו שייך אלא בהותרה. ולא בדחוייה. ורבא סובר. איפכא דבדחוייה שייך טפי לומר. הואיל. וה"פ דרבא. דלא שייך לומר הואיל. אלא היכא שראוי להיות אסור. ומ"מ הותר. מפני איזה טעם. בזה אמרינן הואיל ואישתרי. אבל במקום שאינו לריך להיות אסור. מלד עלמו. אין זה אישתרי. ומסויה שייך טפי לומר הואיל. בדחוייה וותר מבהותרה :

(ב) מציינו הואיל ואישתרי בפיק דקידושין (דכ"א). גבי יפת תואר. הואיל ואישתרי ביאה ראשונה. אישתרי נמי ביאה שניה. ועיי"ש ברשב"א. שהקשה מחייבי לאוין גבי יבוס. דביאה שניה אסורה. ולא אמרינן הואיל ואישתרי. ותירץ דשאני התם. דשריותא דביאה ראשונה. אינה אלא מטעם דחיה. לא אמרינן הואיל. אבל ביפת תואר אינו מטעם דחיה. אלא שהתורה התירה לו. וכן כתב הראב"ד בפירושו למס' תמיד. (הובא בשאגת אריה סי' ל'). ולכאורה קשה. דהא רבא קאמר אדרבא. דבדחיה שייך טפי לומר. הואיל ואישתרי. אבל באמת הך הואיל דאמרינן גבי יפת תואר. אינו ענין להך הואיל דעולא. דהתם אנו דנין על אותה מעשה בעלמה. דכיון שהותרה הכניסה לזרעתו. הותרה נמי אותה הכניסה בעלמה. לקריו. וכן מאשת אח לאחות אשה. שאנו דנין על אותה הביאה בעלמה. אבל ממעשה זו למעשה אחרת. לא נאמר דהואיל והותרה לו כניסה זו. הותרה לו נמי כניסה אחרת. ואילו ביפת תואר אמרינן. הואיל מביאה ראשונה לביאה שניה. וע"כ התם טעמא אחרינא איכא. דכיון שכבר הותר האיסור לגמרי. שוב אינו חוזר וניעור. ובדחיה לא שייך ה"פ. דמעולם לא נפקעה סיבת האיסור. אלא דביאה ראשונה נדחית מפני המלוה. ובביאה שניה ליכא עשה לדחותה. וכעין זה כתבו תוס' פ"ק דיבמות (ד"ח). לחלק מאיסור אשת אח. לחייבי לאוין עיי"ש. אלא דהתם אין סברא להחיר מטעם זה. הך קודם גירוסין. אבל לא להחזירה לאחר שנתגרשה. דלא הותר האיסור לחלוטין. אבל ביפת תואר. הוא היתר גמור טפי מביבוס :

7. גמרא יבמות ז., וז"ל, "ולמאי דסליק אדעתיה מעיקרא דאתי עשה ודחי ל"ת מאי או אינו דקאמר, ה"ק מה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר מלאכות חוץ ממיתת ב"ד אבל מיתת ב"ד דחי שבת דאתי עשה ודחי ל"ת הדר אמר אימר דאמרינן דאתי עשה ודחי לא תעשה לא תעשה גרידא ל"ת שיש בו כרת מי שמעת ליה דדחי הדר אמר אטו עשה דוחה את ל"ת לאו לא תעשה חמור מיניה וקאתי עשה ודחי ליה מה לי חומרא זוטא ומה לי חומרא רבה ת"ל לא תבערו."

8. שו"ת מהרי"ק שורש קל"ט, וז"ל,

"ואשר כתב מר יש לסתור הקל וחומר ולומר כל איסורים שבתורה יוכיח דאמרינן עשה דוחה לא תעשה אעפ"כ לא נתן להם מחומרא [דלא תעשה] דאלי"כ למ"ד חייבי לאוין אין קידושין תופסים בהן נילף מק"ו דחייבי עשה נמי לא יהיו קידושין תופסים בהן עד כאן דבריך וכו'.

נראה דלא דמי כלל דודאי מאחר דחומרת עשה אינה בא מכח דחיית קידושין אלא דמדה היא בתורה דעשה דחי לא תעשה אין לומר דכי היכי דדחי לאו (ד)קדושין הכי נמי דחי (לאו) [לה] העשה כיון דלאו חמיר מעשה כדאינתא בהדיא בריש פירקא דיבמות (דף ו) אבל הכא אשכחן דחמיר עשה דיבום מכרת דאשת איש לענין דחיה וא"כ י"ל דמדדחי כרת דאשת איש לקידושין שאין תופסי בה כ"ש עשה דיבום וכן לאו דלא תהיה בהתלותו בעשה דיבום, אף על גב דפשיטא דכרת חמיר מלאו ועשה מכל מקום לענין הא מילתא גופא גלי לן קרא דלא חמיר אלא קיל מינייהו לפי מה שכתבתי דהתפסת הקדושין היינו דחיית העשה דיבום וכו'.

ואשר כתבת דטעם דחיית עשה ללא תעשה משום דכיון דמבחוץ כל דבר שרי איכא למימר דכי אזהרה קרא בלא תעשה לא דבר (בלשון) מקום מצוה כלל כמו כלאים בציצית ודומיהם, אמינא דכי ניים ושכיב מר אמרה להא שמעתתא, חדא דהלשון דעשה דוחה ל"ת לא משמע הכי ועוד דאדרבה די"ל לאידך גיסא ואימא דכיון דמבחוץ מיפטר מכל (מקום) מצות עשה א"כ אית לן למימר דלא חייבה תורה במקום לא תעשה כלל ונמצא שלא יתחייב בתכלת בסדין של פשתן

(דלא כ"ת) [אלא ע"כ תימא] דאין הכי נמי פשיטא שאין לומר כן כדמוכח בההיא דפרק התכלת (דף מא) מלאכא אשכחיה לרב קטינא וכו' דקאמר ליה ענשיתו אעשה וכו' (מצוה) [אלמא] דמצות עשה היא ולפירוש רש"י וכן רב אלפס והמיימון צ"ל שהיה מטיל חוטי לבן של פשתן ואפילו הכי קרי ליה עשה.

ועוד דלפי סברתך גם בלא תעשה שיש בו כרת הל"ל דלידחי ליה עשה מהאי טעמא ואנן קי"ל דאין עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת, ועוד דלפי סברתך דאמרת דלאו משום צד חומרא דעשה הוא אם כן היכא שאין העשה דוחה הלאו כגון ביום טוב פשיטא שהיה לוקה משום י"ט לכ"ע, ואנן חזינן לאחד מגדולי המפרשים שפירש דאף על גב דאין עשה דוחה לא תעשה דיום טוב משום דיום טוב עשה ולא תעשה מכל מקום לא לקי על לא תעשה דיום טוב במקום עשה דהא עשה דחי ללאו דיום טוב ולא קאי כי אם בעשה דשבתון ופשיטא שזהו הפך כוונתך, ועוד שהרי כתבו התוספות פרק בתרא דעירובין וז"ל ועי"ל דשאין עשה דוחה לא תעשה במקדש כדאמרי' פ' דם חטאת (דף צז) וכו' עד מיהו יש לדחות דלא דמי דהיינו טעמא משום לא תעשה דמקדש חמור ולא מידחי קמיה עשה אבל גבי בל תוסיף לא שייך שם חומרא דשייך נמי בעלמא אך מכל מקום יש לומר כיון דהוי במקדש לא מדחי עד כאן לשון התוס', הרי לך בהדיא שהדבר תלוי משום קולא וחומרא ולא כאשר חשבת אתה ואין צריך להאריך בזה יותר."

9. רמב"ן על התורה שמות פרק כ' פסוק ז', וז"ל,

"ואמת הוא ג"כ כי מדת זכור רמזו במצות עשה, והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים, כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו, ומדת שמור במצות לא תעשה, והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה, כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו, ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה, כמו שהאהבה גדולה מהיראה, כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו, ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה, ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושיין בו דין כגון מלקות ומיתה, ואין עושיין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין, כמו לולב וציצית איני עושה סוכה איני עושה שסנהדרין היו מכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או עד שתצא נפשו."

10. ספר המפתח לרב ניסים גאון שבת קלב, וז"ל,

חוץ ממצות ציצית אבל מה שהוא מעורב מחוטי פשתן עם הטלית של צמר שהיא מצוה אינו נכנס בזו האזהרה אלא מותר הוא, ואמרו חכמים שדבר זה עיקר הוא שנסמוך עליו וכי כל אזהרה שאין עמה כרת שבתורה כך היא דרכה, שבעת שאירע חיוב מצות עשה נדחה האזהרה שהיא לא תעשה ונקיים הציווי שהוא עשה ותבוא מצות עשה ותדחה לא תעשה, כי האזהרה של לאו על זה התנאי נאמרה.

ובזה הפירוש שפירשנו יסיר מלבך ספק גדול שמסתפקין בו בני אדם ושואלין עליו, והוא שאומרין מאחר שאנו יודעין שאזהרת לאו קשה מציווי עשה היאך יבא עשה וידחה האזהרה של לאו שהיא חמורה ממנו ומדרך הידוע שהחמור דוחה הקל, ולא עוד אלא שפעמים שעולה על דעתן שיש בענין הזה ענין חזרה בדבר הראשון, והתשובה הוא מה שהקדמנו שהאזהרה של לאו כך נאמרה מיוחדת וכי הציווי של עשה תנאי הוא בה, וכן אמרו רז"ל (ספרי פ' תצא) מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשי בני שנה שניהן בדיבור אחד נאמרו ערות אשת אחיך ויבמה יבוא עליה שניהן בדיבור אחד נאמרו מה שאי אפשר לבשר ודם לומר שנאמר אחת דיבר אלוקים שתים זו שמענו, הבן דבר זה ושמור אותו כי הוא ספק גדול והרי גלינו אותו.

"אימור דאמרין אתי עשה ודחי לא תעשה לא תעשה גרידא לא תעשה ועשה מי דחי. לא תעשה גרידא הוא לא תעשה (הכי יחיד) [המיוחד] שאין עמו כרת כמו (דברים כה) לא תחסום שור בדישו (שם כב) לא תחרוש בשור ובחמור (ויקרא יט) לא תקיפו פאת ראשכם ודומה להם ויתוסף עם זה מה שנאמר במבטא השמר פן ואל כגון (דברים כד) השמר בנגע הצרעת (שמות לד) פן תכרת ברית ליושב הארץ (שם טז) אל יצא איש ממקומו גם הן אזהרות לאו ומי שיעבר עליהם עובר על לא תעשה כמו שאמור בתלמוד (עירובין דף צו וש"נ) השמר פן ואל אינו אלא לשון לא תעשה, ומה שנמצא בתורה ממצות לא תעשה מה שאין בו כרת ולא מיתת בית דין ולא ניתוסף עליו עשה אותו דבר הוא הנקרא לאו גרידא, ודינו שכשאירע עם מצות עשה במקום אחד נקיים מצות עשה ולא נחוש לאזהרת לאו.

ועיקר זה מצוי במסכת יבמות בפי א' (דף ג), וכן אמרו שם, אימור דאמרין דאתי עשה ודחי לא תעשה לא תעשה גרידא לא תעשה שיש בה כרת מי דחי ותו לא תעשה גרידא מנלן דדחי דכתיב (דברים כב) לא תלבש שענז וכתוב גדילים תעשה לך, ידענו כי זה לא תעשה אינו שוה בכל הוא אלא מיוחד הוא וכי הציווי שנאמר אחריו הוא תנאי עליו וכי לא בא להזהיר אלא על לבישת כלאים